

Kronosz kiköpi gyermekeit

David Lynch ars poeticája

MULADI BRIGITTA

Miután a világ abszurdításban utolérte David Lynch korai filmjeit (*Radírfej*, *Kék bársony*, *Veszett a világ*), valami olyat alkotott, amit csak akkor lennének képesek teljes egészében megérteni, ha a fejébe látnánk (*Twin Peaks* 3. évad). Az utóbbi években egyre többet hallunk Lynch személyéről, képzőművészeti, animációsfilm-készítői, valamint zenési, zeneszerzői tevékenységéről. A titokzatos rendező, úgy tűnik, felfedi valódi énjét. Elsősorban festőnek készült, és ha nem is ez tette világszerte ismertté, Európában nagy múzeumok állítják ki ma is frissen születő műveit, például jelenleg a maastrichti Bonnefantenmuseum. Nem mellékesen zenét szerez, maga is játszik, szabadidejét pedig a transzcendentális meditáció foglalja le. *Room to Dream* – magyarul kissé ügyetlenül, *Aminek álmodom*¹ – címmel megjelent önéletrajzi regénye is megkavarja olvasóját azzal, hogy több szálát folytat be egyszerre, nem ő az egyedüli mesélő, és nem tudjuk meg, hogyan is zajlottak életének valódi eseményei. Weboldala is kettő van, az egyik egy segítő alapítványt hirdet, amely a stressz és a trauma okozta pszichés betegségeknek meditációval való gyógyítására szakosodott, a másik pedig a zenei produkcióit tárolja.

A 2017-ben, 25 év elteltével újra berobbanó *Twin Peaks*-széria dekódolási kísérlete közben azt vesszük észre, hogy a rendezővel folytatunk párbeszédet, ezalatt pedig a tibeti buddhizmus, az okkultizmus, a természet-tudományok, a művészet, a világtörténelem és a politika sötét epizódjai között kutatunk. Nem tudjuk, hogy „A jövő vagy a múlt ez?“, ahogy Dale Cooper sem, amikor a nyúlüreg palota másik oldalán, a bársonyfüggönyös, fekete-fehér padlós teremben nekiszégezik a kérdést. Kétségtelen, hogy a *Twin Peaks* új részei nem okoztak olyan osztatlan lelkesedést, mint a legelső széria, mégis teljesítik küldetésüket a tabudöntögetésben, noha nem tesznek mást, mint kikerekítik és összevarrják a második évadban már-már megérteni vélt Laura Palmer-sztorit.

A fakitermelésből élő álmos amerikai kisváros filmpozsánának sötét titkokkal terhes alaphangulatát mintha René Magritte-től és a múlt század eleji amerikai festőlegendától, a kritikai realista N. C. Wyeth-től kölcsönözné Lynch. Ahol

fotó: Josh Teiles (2018)

DAVID LYNCH

Wyeth elkezdte a *Christina világa* című, mára népszerűvé vált festményével, David Lynch ott folytatta az amerikai álom lefejtését és inverzbe fordítását. A Wyeth időtlen képének hátterében álló ház a még a művészetet közvetlenül nem fogyasztó fiataloknak is ismerős a *Silent Hill* című horror videójátékából.

„Az eljövendő múlt sötétjén át a varázsló látni kívánja az egyetlen kiutat két világ között”²

Már a *Radírfej* – amely rendkívül hosszan, öt évig készült, (nem túlzás: támogatás híján szinte kelet-európai „csinálnád magad!” módon) – képi világa is összegezte a film noir addigi eredményeit, zenei világával pedig messze túllépett korán. Az abszurd *Elefántember* és a kifinomult *Kék bársony* hatalmas szakmai és közönségsikert hozott, de a *Twin Peaks* harmadik évada is tartogatott meglepetéseket. A szappanoperák átlagos fogyasztói 25 év szünet után újra csak meghökkentek, és habár azóta – részben éppen Lynch korszakos szériájának köszönhetően – nagyot fordult a sorozatok presztízse, ez idáig senki sem volt képes követni a *Twin Peaks* stílusát. Filmfogyasztókat ültetett le a tévé elé, olyanokat, akik nem néztek sorozatokat, lebilincselte a szkeptikusokat, és azokat is, akik semmit sem értettek belőle.

Fotó: Robert Wiedemeyer

DAVID LYNCH: *Change The Fucking Channel Fuckface*, 2008–2009, vegyes technika, fatábla
A művész jóvoltából

Az első két évad a szimpla kisvárosi szappanopera, a pszichothrillerek, a maffiafilmek, a posztmodern regények és klasszikus detektívtörténetek szerethető és kellemetlen jegyeit viseli magán, kerülve azonban minden panelt. A harmadik a maradék tabut is ledönti, és a kortárs mozgóképes technikák stílusát idézve Lynch a számítógépes játékokat, a legelrettetőbb posztumán horrorfilmeket, de a giccses misztikus thrillereket és a szexfilmeket is belemixeli művébe.

naplók, levelek, a mellékszereplők játszottá jelenetek, az elejtett szavak teremtik meg a kontinuitást az előző részekkel. Egyetlen szót sem hagyhatunk figyelmen kívül, jegyzetelünk, dátumokat írunk fel, feszülten várjuk a fejleményeket, miközben a kiegyensúlyozott képi világ arra ösztönöz, hogy melankolikus hangulatban meditáljunk, csodáljuk az időtlen modernista esztétikát, a puritán pompát, melán szürcsöjlünk el egy italt, és röhögünk az alterego, Gordon Cole fanyar humorán.

Lynch, a stáb szerint igazi sámnaként vezényli le a forgatásokat, kiiktatja a negatív energiákat, észrevétlenül irányítja színészeit, olykor kiszól a közönségnek, romba döntve a filmi idő nimbuszát, így lopva be magát a nézők mindennapjaiba.

A *Twin Peaks* műfajok és hangulatok között ugrál. Elbájol a zseniálisan kimódolt szerelmi szálakkal, melankóliába ringat, mint egy halál felett kesergő Dante Gabriel Rossetti-kép, váratlan, a Monty Python fanyarságához mérhető poénokat dob be, vagy undorít, mint egy könyörtelenül ironikus Otto Dix-festmény. Az arcunkba kapjuk ellentmondásos kultúránk gyorsan pergő színeit, közelről tapasztalhatjuk meg a valóság már-már kétségbe vonható bizarrságát.

Lynch nem korlátozza magát, amikor bevágja az atomrobbantást pergető dokumentumfilmek megdöbbenő részleteit, ugyanakkor vállalja, hogy sokat tanult Chaplintól, Fritz Langtól, Buñueltól, de Edward Hopper és talán a kortárs Ed Ruscha, és persze a klasszikus szürrealisták is hatottak rá.

Mintha minden gondolatát megfontolás nélkül kimondatná szereplőivel. Az önelemzést azzal fokozza, hogy a fülsértő, monoton hangon kántáló, süket öregurat, Gordon Cole-t saját maga alakítja, és így, mint a Shakespeare-drámák narrátora, megvilágítja a történeteket, de felteszi a nézőktől elvárt kérdéseket is. A választ azonban nekünk kell összerakni, több részből és a jelek kibontása által. Beszéd közben, Cole szerepében kellemetlenül hosszú szüneteket tart Lynch, már-már felállnánk, de ekkor elejt egy fanyar tréfát, vagy bedob egy újabb rejtélyes szálát.

DAVID LYNCH: *Hóember 14*, 1993, archív ezüstszelatin-nyomat
A művész jóvoltából

A sztori ezer szálon fut, nagy mennyiségű műfaji és információréteg, valamint mikrotörténet rakódik egymásra. A hatásszünetek elviselhetetlenül hosszúnak tűnnek, mégis folyton visszapörgetjük a jeleneteket, hogy megértsük őket. Szimbólumok, kultikus tárgyak, visszatérő modernista enteriőrök, jelentőségteljes festmények, számok, régmúltból előkerült

Mi mind egy álomban vagyunk

A *Twin Peaks* első két évada nem lett rétegfilm, mindenkinek tartogatott valamit, bármilyen kultúrából érkezett az illető. A filmes műfajok üdítően és szellemesen keveredtek benne, a szereplői – legyenek szerethetők, szépek, esendők vagy velejükig gonoszak – hordoztak magukban titkokat. A jelenetek tökéletesen kidolgozottak, a beállítások szinte állóképként tiszták, megkomponáltak, mégsem unalmasak. A legsötétebb jeleneteknek olykor csak a felzaklató fény- és hanghatások kölcsönöztek horrorisztikus vonásokat. A mikrotörténetek happy enddel végződtek. Az értelmezés párszor megbicsaklik ugyan, a történetzövés cseles, fordulatos, de mégis követhető.

A harmadik évadban mindez megváltozott, a filmes Lynch átadta helyét a képzőművésznek és a filozófusnak, aki epizódokon keresztül visszarepít a kísérleti filmezés őskorába. Megkeveri a műfajokat, dokumentumrészleteknek tűnő képsorokat vet be az első sikeres atombomba-kísérletről, Krzysztof Penderecki Hirosima áldozatainak emlékére írt zenéjének aláfestésével. Mintha csak arra hívná fel a figyelmünket, hogy akkor sötétült el az emberiség kultúrájának ege, amikor fizikailag is képessé vált elpusztítani saját világát. A snitt végén megjelenik egy gáznemű, Szaturnuszhoz/Kronoszhoz hasonló lény (a gonosz idő), aki felfalta a jövőt jelentő saját gyermekeit, akik gömbök formájában gurulnak ki a szájából. (Vesd össze Goya *Saturnusz felfalja gyermekét* című festményével.) Aki végig tudja nézni, megkapja a jutalmát, a gömbök között ott van ugyanis egy buborékban Bob is, Laura Palmer gyilkosa.

Nemcsak ez a snitt, de a megvadult gyilkos tulpák, a szurtos képű agyfaló favágók szellemeinek megjelenése is túllépi a közönség horrorszinttűró képességét. A második dimenzió észrevétlenül nyomul be a megszokott road movie-k kiegyensúlyozott világába.

Jelenetek zajlanak látszólag folytatás és előzmények nélkül, mint például Audrey apjának irodájában, amikor titkárnőjével percekig keresik egy addig ismeretlen zúgás forrását, vagy amikor a Bang-Bang bárban kísérettel alkalmazott blueskísérettel percekig söprögeti a padlót (vesd össze: rituális takarítás a buddhizmusban). A bár esti műsorainak glam rock bandákat felvonultató, cigarettafüstös, pszichedelikus atmoszférája látszólag funkció nélkül szerepel a filmben, de persze az asztaloknál elhangzó párbeszéd és a dalok szövegei egyaránt részei a dramaturgiának.

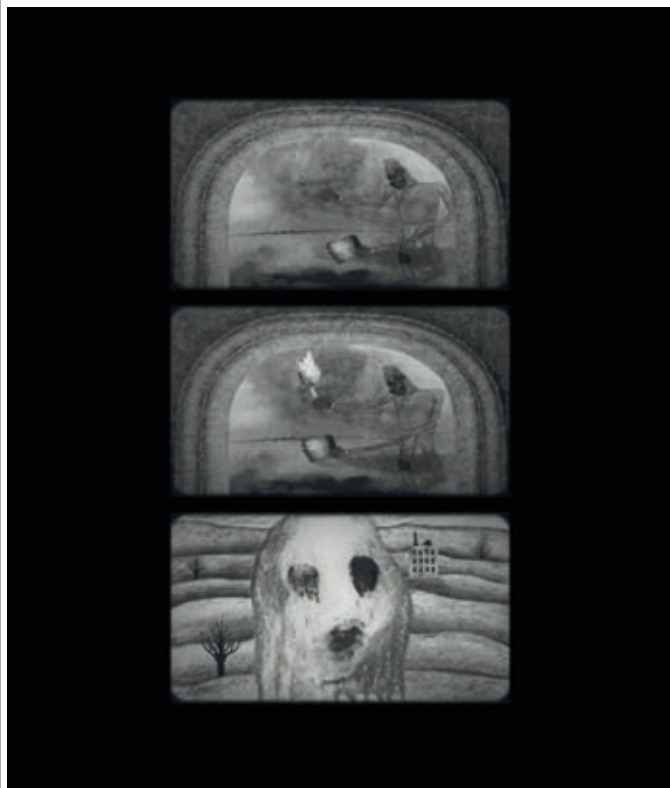
Vannak a történetből teljesen kieső jelenetek is. Például, amikor a kisváros konzerválódott hippi médiaguruja, Dr. Jacoby a multik és a velük lepaktáló politikusok pokolba küldésével Lynch kapitalizmuskritikáját nyilatkoztatja ki, vagy a Coopert üldöző cinikus bérgyilkosok párbeszéde, akik mellékesen szendvicszabálás közben az amerikai nemzeti öntudatot zúzzák porrá: „A kormány is ezt csinálja nem? Fizet is érte, pont, mint nekünk. Kétszínű g...k. Ennyit a keresztény nemzetről... Gyilkosok nemzete vagyunk az indiánok óta, nem?”

Lynch rejtői humora megcsillan akkor is, amikor a várakozó bérgyilkosokat a szomszéd könyvelő sortúze lyuggatja szét az FBI embereinek szeme láttára. Ars poeticáját és egyben a sztori kulcsát a Gordon álmában megjelenő Monica Belluccival mondhatja el. „Olyanok vagyunk, mint aki álmában a saját világát álmodja meg. De ki álmodja az álmodót?” Ekkor jelenik meg Cooper, majd David Bowie is az álomban, és Gordon ekkor jön rá arra, amit a néző már régen tud, hogy Cooperből kettő van.

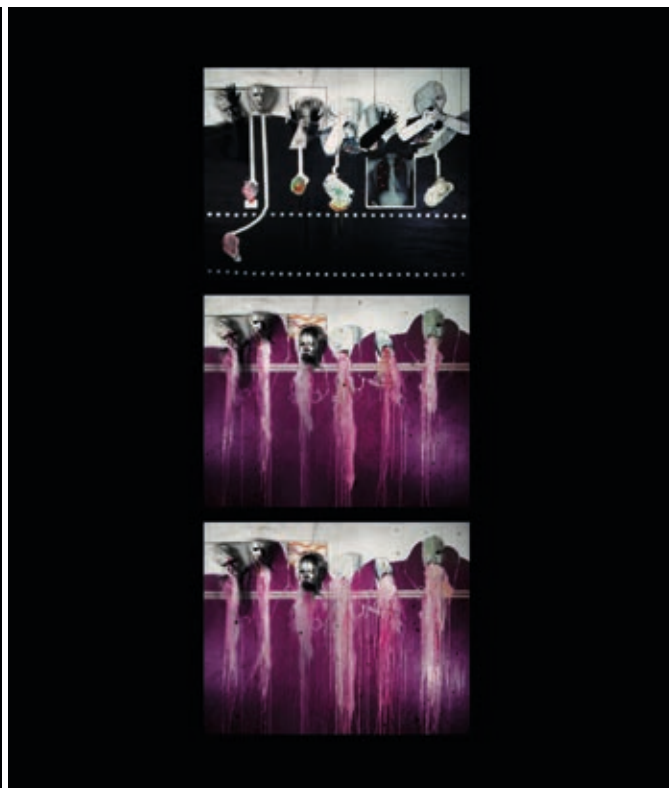
A *Twin Peaks*-i serifiroda indiánja és Tuskó Lady párbeszéde lehetne akár a végszó is: „Sólyom, te tudod mi vár rám, a halál csak változás, nem a vég. Sólyom, itt az idő, de mégis félek attól, ami most következik.” Lynch titka – de a *Twin Peaks* jövőjének reménye is – ott marad a film végén a személyében is megkérdőjelezett Laura Palmer sikolyában.

Jegyzetek

- 1 David Lynch és Kristine McKenna: *Aminék álmodom*, Athaeneum Kiadó, 2018.
- 2 A *Twin Peaks* 3. évadának 17. részében a 315-ös szobába kerülve a törpe mondatai Dale Cooperhez.
A műtárgyfotók forrása:
Someone In My House, David Lynch retrospektív kiállításának sajtóanyaga.
A kiállítás 2019. április 28-ig látogatható (Bonnafantenmuseum, Maastricht).

DAVID LYNCH: *Pożar (Tűz)*, 2015, stillek az animációból
A művész jóvoltából

DAVID LYNCH: *Hat férfi beteg lesz*, 1967, filmstill
Az ABSURDA jóvoltából